

Німеччина в 1871-1914 рр.

1. Утворення Німецької імперії. Конституція 1871 р.

Після франко-пруської війни всі німецькі землі об'єдналися в єдину Німецьку імперію, яка складалася з 22 монархій і трьох вільних міст.

Згідно з імперською конституцією 1871 р, главою держави вважався імператор. Ним міг бути лише король Пруссії. Імператор мав широкі права в галузі зовнішніх зв'язків, очолював збройні сили, мав право оголошувати війну, призначати канцлера (голову уряду), вищих чиновників та офіцерів, скликати й розпускати парламент, що складався з двох палат. Верхня палата - бундесрат - призначалася з представників усіх монархій і вільних міст. Головою бундесрату був імперський канцлер. Нижня палата (бундестаг) вибиралася загальним голосуванням. Однак жінок і військовослужбовців було позбавлено виборчого права. Парламент (рейхстаг) був обмежений у правах, оскільки закони, що їх він приймав, належало затверджувати імператорові.

З моменту створення Німецької імперії у парламенті більшість належала представникам консервативної партії, яка виражала інтереси юнкерів, великих промисловців і фінансистів. Опонентами консерваторів була ліберальна партія, яка захищала інтереси промисловців. Обидві партії підтримували уряд. У 1881 р. утворилася католицька партія. Вона виступала на захист католицького населення Німеччини і через це опинилася в опозиції до уряду. В опозиції знаходилася і соціал-демократична партія, яка мала значне представництво в парламенті й виражала інтереси робітничого класу, дрібних власників. Слід зауважити, що значну роль у політичному житті Німеччини відігравали військові, які оточували імператора і впливали на визначення зовнішньополітичного курсу імперії та на розвиток військової промисловості.

2. Економічний розвиток

Після об'єднання Німеччини склалися ліпші умови для розвитку економіки. Цьому сприяли завершення промислового перевороту й утворення єдиного загальнонімецького ринку, приєднання багатих на корисні копалини районів Ельзасу та Лотарингії, п'ятимільярдна контрибуція, нові відкриття в науці й техніці. Наприкінці XIX ст. за обсягом промислового виробництва Німеччина вийшла на друге місце а світі, а за темпами економічного розвитку випередила Велику Британію і наздогнала США.

Розвиток економіки Німеччини в 1871-1914 рр. мав свої особливості.

Велику роль у створенні важкої промисловості відігравали державні замовлення, субсидії, пільги, будівництво заводів коштом держави.

Промисловість будувалася на новітній промисловій і технічній базі, що забезпечувало високу якість товарів. Хімічна, електротехнічна, металообробна, машинобудівна галузі набули прискореного розвитку. Для виробництва характерними були висока концентрація і швидкі темпи розвитку в декількох районах: Рейнській області, Рурі, Берліні, Сілезії.

Поміщицьке (юнкерське) господарство поступово, еволюційним способом, як уже згадувалося вище, переходило до капіталістичного, товарного виробництва.

Попри значні успіхи в розвитку промисловості, частка Німеччини у світовому виробництві становила 13%, тоді як Великої Британії - 32%. Та з кожним роком німецькі якісніші та дешевші товари завойовували світовий ринок. Тоді це було й боротьбою за колонії. Колонії Німеччини на 1914 р. мали площу 2,9 млн кв. км з населенням 13 млн осіб, тоді як англійські колоніальні володіння охоплювали 32,7 млн кв. км із населенням 350 млн осіб. Ці величезні володіння викликали заздрість і зумовили запеклу боротьбу між двома країнами.

Виробництво гармат на заводі Круппа

Наприкінці XIX ст. в Німеччині, як і в інших індустріальних державах, з'явилися монополії. У 1914 р. в країні їх налічувалося 600. Найпоширенішою формою монополістичних об'єднань були картелі й синдикати. 85% фінансових капіталів контролювали 8 банків. Найвідомішими були монополії: Круппа, Рейнсько - Вестфальський чавуноливарний картель, Німецький союз прокатних заводів, Рейнсько - Вестфальський кам'яновугільний синдикат та ін.

3. Бісмарк і його політика. "Культуркампф"

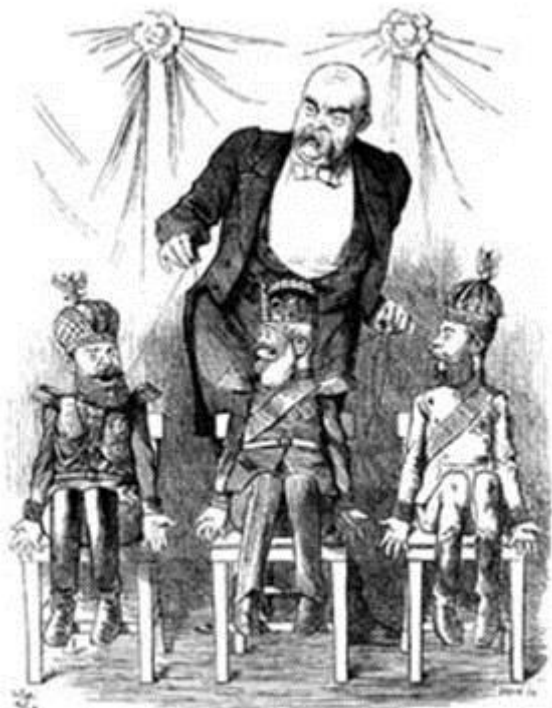
Першим німецьким Імператором був король Пруссії Вільгельм I. Фактично ж країною протягом 20 років керував канцлер Отто фон Бісмарк, який користувався повною довірою імператора. Він був видатним політиком і дипломатом, наділеним тверезим розумом, величезною волею та енергією. За це він отримав прізвисько "залізний канцлер". Головним напрямом його внутрішньої політики було забезпечення централізації влади в імперії через ліквідацію автономних прав окремих монархій і католицької церкви. У 1872 р. Бісмарк домігся прийняття закону, згідно з яким духівництво позбавлялося права нагляду за школами. Священикам заборонялося вести політичну агітацію. Замість церковного вводились інститут громадянського шлюбу, державна реєстрація народження і смерті. Заборонялася діяльність ордену єзуїтів. Держава стала контролювати всі призначення на церковні посади. Політика, спрямована проти впливу католицької церкви, отримала офіційну назву "боротьби за культуру" - "культуркампф".

Бісмарк також розгорнув боротьбу проти соціалістів. У 1878 р., після двох терористичних замахів на імператора, він запропонував рейхстагові прийняти "Винятковий закон проти соціалістів", який фактично забороняв діяльність соціалістичних організацій та робітничих газет. Соціал-демократична партія вимушена була перейти на напівлегальний стан.

Поряд із репресивними заходами Бісмарк провів низку соціальних реформ. У 1881 р. він оголосив про початок "ери робітничого законодавства". У наступні три роки рейхстаг прийняв закони про страхування робітників від нещасних випадків на виробництві та від хвороб. У 1889 р. було прийнято закон про надання пенсії за старістю (з 70 років) та в разі втрати працездатності. У 1891 р. з'явився закон про 11-годинний робочий день і про заборону дитячої праці до 13 років. У середині 90-х рр. Німеччина стала державою з найбільш передовим соціальним законодавством.

4. Союз трьох імператорів. Перехід до "світової політики". Вільгельм II

Основною метою зовнішньополітичного курсу Німецької імперії стало створення військово-політичної коаліції європейських держав, спрямованої проти Франції. Правлячі кола в Берліні спиралися на Австро-Угорщину, яка після франко-пруської війни пішла на зближення з Німеччиною та Італією - суперницею Франції в Середземному морі та на півночі Африки. З метою залучення до майбутньої коаліції Росії, потенційного союзника Франції, було висунуто ідею спільної боротьби проти соціал-демократичного руху. 6 травня 1873 р. Росія та Німеччина підписали союзний договір. Через місяць аналогічну угоду підписали Росії та Австро-Угорщина. Так утворився Союз трьох імператорів, завдяки чому Франція була ізольована, а Німеччина посіла чільне місце на європейській арені.

THE THREE EMPERORS;
OR, THE VENTRILOQUIST OF YAKUTSK!

Карикатура на «Союз трьох імператорів»

Союз трьох імператорів» проіснував до 1887 р., поки не загострилися російсько-німецькі та російсько-австрійські протиріччя.

Першу тріщину коаліція дала під час близькосхідної кризи 1875-1878 рр. Відверто ворожі позиції Австро-Угорщини і Німеччини на Берлінському конгресі змінили ставлення Росії до своїх союзників. 7 жовтня 1879 р. Німеччина та Австро-Угорщина підписали союзний договір, спрямований проти Росії. Договір започаткував створення Троїстого союзу, який остаточно сформувався 1882 р., коли до договору приєдналась Італія. Це логічно підштовхувало Росію і Францію до тісного воєнно-політичного співробітництва. З часом на противагу австро-німецько-італійському блоку було утворено союз Франції, Росії та Англії (Антанта).

Від 80-х рр. XIX ст. Бісмарк почав приділяти більше уваги колоніальним загарбанням.

У 1884 р. Німеччина встановила протекторат над частиною Південно Західної Африки (Намібія) і Центральною Африкою (Того, Камерун). На - ступного року контроль було поширено на частину Східної Африки (Танганьїка). Так було створено німецьку колоніальну імперію.

У 1888 р. імператором Німеччини став Вільгельм II. Молодий монарх заповзвся особисто керувати країною, а для цього він прагнув позбутися владолюбного Бісмарка, з яким розходився в поглядах із багатьох питань. Особливо це стосувалось зовнішньої політики й

політики щодо соціалістів. Вільгельм II вважав, що слід проводити активнішу зовнішню політику, не боячись застосовувати силу проти своїх конкурентів, відійти від Союзу трьох імператорів. Вільгельм II негативно оцінював "Винятковий закон проти соціалістів". Його довелося скасувати, а Бісмарк 1890 р. вийшов у відставку.

Вільгельм II

Після цього колоніальна експансія Німеччини посилилася "Ми вимагаємо для себе місця під сонцем", - заявив новий канцлер Бюлов, висловлюючи інтереси німецьких промислових фінансових і військових кіл.

Ідеологічним підґрунтям розширення колоніальної експансії стала доктрина пангерманізму, носієм якої був пангерманський союз. Доктрина стверджувала, що німці переважають усі народи і мають панувати над ними. Пангерманісти закликали проводити політику сили щодо інших держав, створити могутню армію та флот і готуватися до війни за переділ світу.

У плани німецької експансії входило загарбання англійських і французьких колоній та прикордонних районів Франції (експансія на Захід), відторгнення частини Росії ("Дранг нах Остен" - натиск на Схід), Прибалтики, України, Північного Кавказу, проникнення на Близький Схід.

Такі плани пангерманістів знайшли відгук в уряді. Армія стала головною турботою держави, а мілітаризм, тобто нарощування військової могутності, - урядовою доктриною.

У 1913 р. військові витрати становили 50% бюджету. З ініціативи міністра флоту адмірала Тірпіца Німеччина почала створювати величезний військовий флот, який за чисельністю й могутністю незабаром став другим після англійського.

5. "Новий курс" соціал-демократії

Швидкий економічний розвиток привів до утворення численного робітничого класу. Велика концентрація виробництва сприяла його організованості.

У 1913 р. профспілки об'єднували 2,5 млн трудящих, соціал - демократична партія - 1 млн. Соціал-демократи мали найбільшу фракцію в парламенті - 109 депутатів із 397. Теоретичною основою СДПН служила Ерфуртська програма (1891 р.), яка відповідала основним положенням марксизму. Вона заступила Готську програму 1875 р., що оголошувала метою партії визволення робітничого класу і створення соціалістичного суспільства, але обминала питання про "соціалістичну революцію", відтворювала положення Лассаля про те, що робітничий клас може домогтися своєї мети лише завдяки загальному виборчому праву та створенню з допомогою держави виробничих кооперативів.

Проте вже 1899 р. Е. Бернштейн у книзі "Передумови соціалізму і завдання соціал-демократії" піддав критиці принципів положення марксистської теорії. Посилаючись на нові тенденції в розвитку капіталістичних відносин, він указував на хибність твердження про зубожіння робітничого класу. Він доводив, що капіталізм здатен реформуватись у бік соціальної справедливості та що передумови для соціалістичної революції ще не дозріли. Ця спроба перегляду марксизму була оголошена ревізіонізмом, правим ухилом у соціал-демократії. А всіх тих, хто відходив од марксизму, почали називати ревізіоністами, опортуністами. Виступ Бернштейна призвів до розколу в соціал-демократичному русі Німеччини на правих (Бернштейн), центристів (Бебель, Каутський) і лівих (Лібкнехт, Люксембург). Після першої світової війни розкол було закріплено й організаційно.

Лідери німецької соціал-демократії кінця XIX – початку XX ст.: Е. Бернштейн, К.К;аутський, Р.Люксембург

Документи. Факти. Коментарі

З промови міністра закордонних справ князя Бюлова в рейхстазі 6 грудня 1897 р.

"Проте ми, в усякому разі, додержуємось тієї думки, що Німеччину від самого початку не слід виключати зі змагання інших народів за панування над країнами, які мають багаті перспективи. Ті часи, коли німець одному зі своїх сусідів поступався землею, іншому - морем, а собі залишав небо, де панує чиста теорія, - ці часи минули. Ми вважаємо одним із найголовніших наших завдань заохочення і розвиток інтересів нашого пароплавства, нашої торгівлі та нашої промисловості саме в Східній Азії...

Однак ми не могли б пристати на те, аби в Китаї зміцніла думка, що стосовно нас дозволено те, чого не дозволяється щодо інших. Ми повинні вимагати, щоби німецький місіонер, німецький підприємець, німецькі товари, німецький прапор і німецький корабель були в Китаї так само шановані, як і ті, що належать іншим державам. Нарешті, ми готові рахуватися з інтересами інших великих держав у Східній Азії, будучи твердо переконані, що і наші власні інтереси так само знайдуть до себе належну увагу. Одним словом: ми не хочемо нікого відсувати в тінь, але й для себе вимагаємо місця під сонцем..."